

Nepoznanice novog svetskog poretka

Dr RANKO PETKOVIĆ

U članku se razmatra verovatno najznačajnije pitanje savremenog sveta – izgradnja novog sistema političkih odnosa u svetu nakon perioda hladnog rata i transformacija i nestajanje bipolarizma. Konstatujući da je, bez obzira na sve nedostatke, stari sistem bipolarizma bio relativno stabilan i predvidljiv, i da je u njemu Evropa imala najduži period mira u svojoj istoriji, autor posebnu pažnju posvećuje alternativama bipolarizma koje se sada javljaju, odnosno unipolarizmu u multipolarizmu. Kao osnovna, u tim razmatranjima postavljaju se pitanja ravnoteže snaga i interesa, reafirmacije Ujedinjenih nacija i sistema bezbednosti u Evropi i, posebno, pravo na intervenciju, koje se *de facto* (nakon rata u Zalivu) legalizovalo u međunarodnim odnosima.

Autor analizira aktuelnu međunarodnu problematiku i sve neizvesnosti koje prate stvaranje novog svetskog poretka. U radu daje pregled najnovijih shvatanja i političke prakse, kao i svoj kritički stav prema njima, posredno ukazujući na značajna pitanja u vezi s budućnošću Jugoslavije, što je izuzetno značajno i može biti korisna osnova za sagledavanje razvoja naše krize, koja je već internacionalizovana. Jugoslavija će, bez sumnje, biti jedan od poligona izgradnje novog svetskog poretka, ili „vrlog novog sveta”, kako mnogi autori, na osnovu Hakslijeve knjige (Aldous Huxley – *The Brave New World*) o budućem svetu, nazivaju sistem međunarodnih odnosa koji se stvara.

Slom sistema bipolarizma, zasnovanog na ideološkoj i političkoj konfrontaciji i nuklearnom paritetu supersila i njihovih vojno-političkih grupacija, pod dejstvom asimetrije u njihovoj ekonomskoj snazi i značajnim prednostima pluralističkih nad monolitnim društvima, stavio je na dnevni red pitanje izgradnje novog svetskog poretka.

Iako je od istorijskog susreta Gorbačova i Regana, u Ženevi 1985. godine, već prošla čitava „petoletka”, još se ne naziru konture međunarodnog sistema koji će zameniti bipolarni blokovski sistem. Najčešće se tvrdi da je razlog tome to što su supersile i članice njihovih vojno-političkih grupacija bile isuviše zaokupljene okončavanjem ere hladnog rata i regulisanjem novih međusobnih odnosa da bi imale dovoljno

energije i vremena da se posvete uspostavljanju novog svetskog poretka, koji je, na neki način, u domenu zahteva i izazova 21. veka.

To objašnjenje se može samo delimično prihvatiti, jer razgradnja starog poretka, u stvari, znači početak izgradnje novog poretka. Zbog toga bi se pre moglo reći da je na stvaranje vakuuma između jednog sistema odnosa, koji je prestao da postoji, i novog sistema odnosa, koji tek treba da nastane, naročito uticalo nekoliko okolnosti.

Prvo, slom sistema bipolarizma suočio je vodeće svetske sile, pa i čitav svet, sa kompleksom novih problema bez čijeg se rešavanja ili saniranja objektivno ne može postaviti kamen temeljac novog svetskog poretka:

a) vodeća evropska sila, SR Nemačka, ali i druge svetske i evropske sile, posebno SAD, SSSR, Francuska i Velika Britanija, morale su da se posvete dogovornom regulisanju političkih, pravnih, vojnostrateških i drugih pitanja ujedinjenja dveju nemačkih država;

b) izbijanje rata u Zalivu dovelo je do angažovanja vodećih svetskih sila i Organizacije ujedinjenih nacija u rešavanju komplikovanih vojnih, političkih i ekonomskih pitanja na Bliskom i Srednjem istoku. U toku krize u Zalivu – u kojoj su učestvovala i u čiji su rasplet bile uključene velike svetske sile, stalne članice Saveta bezbednosti UN, zemlje Evropske zajednice, Japan, arapske i druge susedne zemlje, članice Islamske konferencije i Pokreta nesvrstanosti – gotovo svi drugi međunarodni problemi bili su potisnuti na marginu svetskih zbivanja;

c) teškoće vezane za prelazak zemalja istočne i jugoistočne Evrope iz jednopartijskih sistema u pluralistička društva i na tržišnu privredu, praćene razgorevanjem nacionalističkih programa i strasti u mnogonacionalnim i mešovitim etničkim sredinama, dovele su do stvaranja žarišta nestabilnosti i krize, pa i mogućnosti izbijanja ratnih sukoba na evropskom prostoru, što se nije moglo ni zamisliti u vreme bipolarizma i tzv. ravnoteže straha.

Drugo, poremećeni odnosi snaga u svetu i protivurečni interesi vodećih svetskih sila ne samo da su otežali već su i onemogućili da se brzo i lako priđe koncipiranju novog svetskog poretka koji bi mogao da izrazi i apsolvira njihove posebne i zajedničke interese i vizije:

a) iako su počele pregovore kao ravnopravni partneri, vremenom se pokazalo da dve supersile nisu u faktički ravnopravnom položaju, odnosno da je SSSR strana koja je izgubila svoju sferu interesa na isteku hladnog rata, a SAD sila koja je iz blokovske konfrontacije izašla kao pobednik. Ali, uprkos tome, SSSR ne može biti „otpisan” iz procesa izgradnje novog svetskog poretka, jer je i dalje nuklearna supersila i zemlja koja raspolaže ogromnim demografskim, teritorijalnim i ekonomskim resursima. Otuda, dok se ne razjasni sadašnja kontroverzna situacija u SSSR-u, ni s njim, ni bez njega nije moguća izgradnja novog svetskog poretka;

b) mada povezane savezničkim vezama i mnogim zajedničkim ideološkim, političkim, ekonomskim i vojnostrateškim interesima, vodeće zapadne sile – SAD, Japan, Zapadna Evropa, u mnogim sferama međusobnih odnosa, pa i u uzajamnim svetskim aspiracijama, sve češće i sve više dolaze u koliziju. Posebnu ulogu u tome ima proces osamostaljivanja i ekonomskog jačanja Zapadne Evrope. Pri tome, jačanje liderskih ambicija SAD, naročito posle „trijumfalne” vojne intervencije u Zalivu, prati relativno, pa i apsolutno opadanje ekonomske moći SAD u odnosu na glavne partnere iz zapadne alijanse – Zapadnu Evropu i Japan. Stoga, čak i kada se radi o tako bliskim saveznicima i proverenim prijateljima, teško se može zamisliti svetski poredak koji može da apsorbuje i pomiri njihove posebne interese;

c) okolnost da su u okončavanju hladnog rata i stvaranju novog međunarodnog poretka zemlje u razvoju, odnosno zemlje „trećeg sveta” u potpunosti gurnute na marginu ne znači da su zbrisane sa političke karte sveta. U vreme sve veće političke, vojnostrateške, ekonomske i ekološke međuzavisnosti nemoguće je graditi novi svetski poredak bez uvažavanja opravdanih revandikacija i interesa zemalja u razvoju, koje u međunarodnoj zajednici obuhvataju većinu suverenih država i svetskog stanovništva. Svaki svetski poredak, ukoliko to jeste i želi da bude, mora da počiva na stabilnosti, odnosno to nikako ne bi mogao da bude na duži rok onaj koji bi počivao i funkcionisao samo na učešću razvijenih zemalja.

Kada imamo u vidu i neke druge, slične argumente, jasno je zašto se još ne naziru konture novog svetskog poretka iako

se o njemu veoma mnogo govori i piše, pa i to što se još ne zna na kojim načelima i uporišnim tačkama bi trebalo da se zasniva. Upravo zato, svedoci smo parcijalnih, najčešće regionalnih i subregionalnih projekata, koji mogu, ali i ne moraju, da budu sinhroni delovi novog međunarodnog poretka. Neki od njih su započeti još u doba blokovske konfrontacije sa ciljem da budu tačke oslonca jedne grupe zemalja, dok se neki lansiraju u okviru euforije do koje je dovelo okončanje hladnog rata ili, na primer, trijumf u ratu u Zalivu. U prvom slučaju može se govoriti o genezi Evropske zajednice i njenom nastojanju da postane okosnica novog, integrisanog, ekonomskog, političkog i pravnog prostora u Evropi. Nešto šire, ali i manje utemeljene pretenzije da izraste u evropski sistem bezbednosti i saradnje ima KEBS, koji je usvajanjem Pariske povelje o novoj Evropi dobio nove prerogative. Premda je evropski prostor još razdrobljen i opterećen novim protivurečnostima, može se smatrati da bi proširenjem Evropske zajednice i daljim funkcionalnim usavršavanjem KEBS-a te evropske institucije mogle da budu „beočug” budućeg novog svetskog poretka, iako bi to njihov neizbežni i objektivni evrocentrizam morao dovesti u sumnju. U drugom slučaju radi se o uspostavljanju novog poretka na Bliskom i Srednjem istoku nakon pobeđe multinacionalne koalicije, na čelu sa SAD, u ratu u Zalivu. Ne odbacujući *a priori* potrebu za uspostavljanjem stabilnosti u trusnom području kakvo je Bliski, odnosno Srednji istok, pa samim tim i za izgradnjom novog poretka na kojem bi ta stabilnost počivala, mora se uzeti u obzir činjenica da svaki poredak koji grade pobedničke sile prvenstveno odgovara njihovim interesima. Otuda se unapred može izraziti opravdana sumnja da bi novi poredak na Bliskom i Srednjem istoku mogao da čini koherentnu celinu sa novim sistemom međunarodnih odnosa koji bi odgovarao interesima i težnjama čitave međunarodne zajednice. Međutim, uvažavajući složenost i protivurečnost savremenog sveta ne može se poći ni od pretpostavke da se novi svetski poredak može graditi u diskontinuitetu sa realnošću, postojećim interesima, institucijama, procesima i tendencijama razvoja na prelazu iz 20. u 21. vek.

UNIPOLARIZAM, BIPOLARIZAM, MULTIPOLARIZAM

Iako je paradoksalno, sve je više onih koji žale za starim dobrim vremenima – bipolarizma! Naime, u eri bipolarne podele u međunarodnim odnosima svet je, podeljen na Istočni i Zapadni blok, odlično funkcionisao, jer se u njemu sve moglo pravovremeno predvideti i planirati. Sada, posle razbijanja bipolarizma, iz jednog organizovanog sistema, koji je funkcionisao, svet je ušao u jedan „nesistem“, koji ne funkcioniše. Sve je to razlog da se razmišlja o novom svetskom poretku, za koji još niko pouzdano ne može kazati kako treba da izgleda, na koji način da funkcioniše, čijim interesima da služi. Jednostavno, svetski poredak koji je počivao na bipolarizmu više ne postoji, pa je neophodno izmisliti i uspostaviti novi svetski poredak kojim će se sprečiti kaos.

Argumentovano se može potkrepiti teza da svet ide u pravcu uspostavljanja unipolarnog sistema, na čijem će se „komandnom mostu“ nalaziti SAD. Smatra se da su SAD izašle kao pobednik iz blokovske konfrontacije koja je trajala više decenija, pošto je Istočni blok doživeo slom, a druga supersila – SSSR, dospela u katastrofalan ekonomski položaj, na rub raspada. Svoju superiornu vojnu moć SAD upravo su potvrdile na čelu multilateralne koalicije u ratu u Zalivu, a uz to su, još uvek, najveća ekonomska sila sveta.

Navedene argumente je teško osporiti, ali bi im se, svakako, moglo ponešto pridodati. Na primer, nameće se pitanje kako bi funkcionisao unipolarni sistem kada SAD, bez obzira na to što su najveća i najjača sila u savremenom svetu, imaju naspram sebe još, u suštini, netaknuto nuklearno naoružanje Sovjetskog Saveza, sve moćnije ekonomske partnere i rivale, kao što su Zapadna Evropa i Japan, i sve nezadovoljniji i uskomešaniji „treći svet“. Svemu tome mogu se dodati podaci koji pokazuju da su SAD u svom spektakularnom ekonomskom i tehnološkom razvoju gotovo dostigle zenit, posle čega bi trebalo očekivati njihovo relativno opadanje u odnosu na druge centre ekonomske moći u svetu koji još imaju mnogo prostora za dalji uspon i razvoj. Iako se sada ništa u svetu ne može dogoditi bez SAD ili protiv njih, isto tako je izvesno da one malo šta mogu same učiniti u svetu u kojem se povećava broj njihovih partnera i rivala. U vreme kada se čini da im je

na samom domaku *Pax Americana*, možda je uspostavljanje njihove svetske vladavine ipak dalje nego što je ikada bilo u stoleću koje je na izmaku.

Bipolarizam je doživeo slom raspadom Istočnog bloka i završetkom hladnog rata, ali se u nekim značajnim elementima ipak zadržao: još funkcioniše u bilateralnom pregovaračkom dijalogu SSSR – SAD, ima presudan značaj za proces donošenja odluka u Savetu bezbednosti UN koje se tiču čitave međunarodne zajednice, i uticajan je u sistemu i radu KEBS-a. Iako se to političko i institucionalno prisustvo bipolarizma u međunarodnim odnosima ne sme zanemariti, njegovu materijalnu osnovu čini okolnost da su SSSR i SAD još dve najveće svetske nuklearne sile.

Bez obzira na to što se SSSR ne može otpisati zbog veličine svoje teritorije, demografskih potencijala, objektivnih ekonomskih mogućnosti, kao i istorijske uloge, ipak se zbog ekonomskog kolapsa, političkih i međunacionalnih sukoba ne može stavljati u istu ravan sa Sjedinjenim Američkim Državama. Otuda, najbliže je istini zaključak da je klasični bipolarizam iz doba hladnoga rata doživeo slom, ali da jedna varijanta deformisanog i erodirajućeg bipolarizma još postoji i funkcioniše. Na dalje opadanje uticaja i dometa bipolarizma naročito snažno deluje pojava novih centara moći, kojima nije u interesu da o svetskim poslovima odlučuju samo dve supersile.

Iako se svet trenutno razapinja između prepuklog bipolarizma i prenapregnutog unipolarizma, nalazi se, u stvari, u procesu jačanja uporišnih tačaka multipolarizma. Na stanje i odnose u svetu, osim ojačanih SAD i oslabljenog SSSR, sve više utiču zemlje Evropske zajednice i Japan, koji su u snažnom ekonomskom usponu. Ali, sve što se sada zbiva ili se može desiti u svetu ne može se objasniti niti iscrpeti nabravanjem tih pet značajnih centara moći, već se njima moraju pridodati i drugi snažni politički i ekonomski činioci, kao što su Kina, Indija, Brazil, Indonezija, Malezija, Nigerija, petrolejske zemlje, novoundustrijalizovane zemlje, kao i zemlje koje spadaju u nestabilna područja „trećeg sveta”.

Sve to znači da stvarna slika sveta nije i ne može biti ni jednodimenzionalna ni dvodimenzionalna, već je objektivno multidimenzionalna i policentrična. Upravo zbog toga što se posle sloma bipolarizma svet sve više pojavljuje onakav kakav

objektivno jeste – policentričan i multidimenzionalan, stiće se utisak, da se nalazi na rubu haosa. Taj vapaj za redom, taj žal za vremenima kada su dva blokovska punkta moći bila „izvrstan” regulator funkcionisanja međunarodne zajednice ne znači da se u fazi sve veće multipolarnosti treba prepustiti metežu i haosu i da ne treba težiti uspostavljanju jednog novog međunarodnog poretka. Ali, treba znati da uporišne tačke za uspostavljanje tog novog međunarodnog poretka već postoje u sistemu Ujedinjenih nacija, u regionalnim sistemima bezbednosti i saradnje, kao što su KEBS u Evropi, ASEAN u Aziji i OAJ u Africi, i da, u isto vreme, sve veći značaj dobijaju ekonomske integracije tipa Evropske zajednice. Pri tome se mora imati u vidu i to da svetska bezbednost ne zavisi samo od institucija koje služe tom cilju već i od rešavanja otvorenih globalnih i regionalnih pitanja, među kojima ona iz domena ekonomske saradnje imaju prvorazredan značaj.

RAVNOTEŽA SNAGA ILI RAVNOTEŽA INTERESA

U poslednje vreme politički rečnik je obogaćen novim pojmom: *ravnoteža interesa*. Oni koji ga upotrebljavaju još nisu objasnili šta se pod njim podrazumeva, a još manje da li je njegovo ostvarivanje uopšte moguće. Uostalom, nije ni prvi ni poslednji put da neki novi pojam prvo uđe u političku praksu, pa da se tek onda daje konačan sud o njegovoj „upotrebnoj vrednosti”, pa i samoj terminološkoj i političkoj sudbini.

Pojam *ravnoteža interesa*, u savremenom međunarodnom kontekstu, pojavljuje se kao pandan pojmu *ravnoteža snaga*. To znači da u razjašnjavanju suštine i sudbine pojma ravnoteže interesa treba poći od pojma ravnoteže snaga, o kojem su napisani tomovi knjiga. Naime, pojam *ravnoteže snaga* „ušao” je u operativnu političku upotrebu u Evropi i svetu u 19. veku, iako je faktički bio prisutan u političkoj istoriji još od najdavnijih vremena. Razloge za to treba tražiti u sve većoj međuzavisnosti sveta, nastaloj pod dejstvom prve industrijske revolucije.

Kao što je neravnoteža u odnosima snaga značila da postoji sila ili sile koje su u stanju da krenu u osvajanja tuđih

zemalja i teritorija sa izgledima na uspeh, zahvaljujući materijalnim prednostima kojima raspolažu, tako je ravnoteža snaga trebalo da bude sistem ili instrument za obezbeđivanje mira. Stvaranjem političkih saveza i vojnih koalicija velike sile su nastojale da onemoguće bilo koju od njih da, na osnovu prednosti u vojnoj i materijalnoj snazi, započne rat ili ostvari dominaciju u evropskom i širem svetskom prostoru. Ravnoteža snaga, upravo zbog toga, podrazumeva rešavanje problema više pregovorima, nego vojnim sredstvima. Iako je i u 19. veku, nazvanom „zlatnim vekom ravnoteže snaga”, bilo sukoba i ratova, ipak se smatra da je u odnosu na ranija istorijska razdoblja, pa i vreme koje je usledilo, on bio epoha mira i stabilnosti.

Pošto se retko događa da dve sile ili grupe sila imaju po automatizmu uravnoteženu moć u vojnoj i ekonomskoj sferi, kao osnovnim instrumentima sile, sistem ravnoteže snaga podrazumeva usaglašavanje interesa različitih država, stvaranje njihovih političkih i vojnih saveza, kao i pregovore suparničkih vojnih i političkih koalicija radi razgraničavanja sfera uticaja. Premda može izgledati da sistem ravnoteže snaga, kao sredstvo za onemogućivanje rata i kao stimulans za pregovaranja i sporazumevanje, čini ustanovu koja zaslužuje svaku pohvalu, ne treba zanemariti ni mnoge njegove negativne implikacije i konsekvence. Pre svega, sistem ravnoteže snaga čini dinamičku kategoriju, čije je svojstvo da sama potire cilj kojem teži: uspostavljanje stabilnog poretka mira. Ravnoteža snaga neizbežno inklinira neravnoteži, jer većina njenih aktera, ponekad i svi, nastoje da spreče neravnotežu u korist suparničke sile ili sila, uz istovremenu težnju da je obezbede u svoju korist. Čim jedna ili druga strana zadobije prednost, ona nastoji da je iskoristi u odnosu na suparničku stranu, pa umesto nestabilnog ili varljivog mira dolazi do sukoba ili rata. Na primer, nakon „zlatnog doba ravnoteže snaga” u 19. veku usledila su dva svetska rata u 20. veku. Sem toga, sistem ravnoteže snaga podrazumeva i pretpostavlja odnose neravnopravnosti, jer je oružana i druga materijalna moć osnovni instrument za regulisanje odnosa između sila koje su članice koalicija, a još više u politici prema svim drugim zemljama, koje su svedene na objekt njihovih interesa. Doba Svete alijanse to najbolje potvrđuje: to je bilo „zlatno doba” ravno-

teže snaga, ali i sfera interesa, mešanja u unutrašnje poslove drugih naroda i prava jačega.

Nakon dva svetska rata mnogi teoretičari međunarodnog prava su jakim argumentima osporavali valjanost sistema ravnoteže snaga u borbi za otklanjanje ratne opasnosti, polazući nadu u efikasnost sistema kolektivne bezbednosti, koji je trebalo da ga zameni „za sva vremena”. Ali, budući da je Društvo naroda doživelo krah, a da je sistem kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija ostao mrtvo slovo na papiru, nije preostalo ništa drugo već da se uspostavljanjem i održavanjem ravnoteže snaga sprečava izbijanje novog rata.

Posleratno vreme, vreme blokovske podele i hladnog rata tipičan su period ravnoteže snaga u novim međunarodnim okolnostima, kojima su posebno obeležje dala dva činioca: supersile i nuklearno oružje. Dve supersile su skoncentrisale ogromnu vojnu i drugu materijalnu moć tako da su bile u stanju da sve ostale velike sile, pa i mnoge druge zemlje, uključe u sistem ostvarivanja svojih globalnih pretenzija – od podele sveta na dve sfere interesa do uspostavljanja vlastite dominacije nad čitavim svetom. Zahvaljujući sopstvenoj moći i potencijalima saveznih sila, okupljenih u Varšavskom ugovoru i NATO, supersile bi ostvarile jedan od navedenih ciljeva, bez obzira na rizik od novog oružanog sukoba, da ih jedan od glavnih instrumenata njihove moći – nuklearno oružje, istovremeno nije u tome sprečavalo. Na taj način je nuklearno oružje postalo osnovni element i instrument ravnoteže snaga u periodu hladnog rata i blokovske podele sveta. U svim drugim elementima ravnoteža snaga supersila i njihovih vojno-političkih grupacija nije bila ili nije morala biti simetrična, bila je ili je mogla biti u očitoj neravnoteži (na primer, u domenu ekonomske moći), ali je bila nesumnjivo postignuta na duži rok ili „za svagda” u faktičkoj situaciji da obe strane mogu da uzvrate sveuništavajućim nuklearnim udarom. Tako je, prvi put od kada je postala regulator stanja u međunarodnim odnosima, ravnoteža snaga dobila element stabilnosti zahvaljujući nuklearnom paritetu. Ravnoteža snaga je postala ravnoteža straha. Oba ta njena svojstva bila su potvrđena u eri hladnog rata: ravnoteža snaga zasnovana na paritetu nuklearne moći sprečavala je bilo kog aktera da stupi u rat koji bi nužno bio nuklearni, pa bi neizbežno doveo do

sveopšteg uništenja, ali je, istovremeno, neprekidno „podgrevala” opasnost od nuklearnog rata, jer se trka u naoružavanju nastavljala i pojačavala.

Kada je postalo izvesno da se nacionalni interesi i ciljevi više ne mogu efikasno ostvarivati oružjem i ratom, kao u svim prethodnim nenuklearnim vremenima, velike sile su otpočele sa pregovorima, zatvarajući dosije hladnog rata i otvarajući eru pregovaranja i sporazumevanja. U toj novoj eri, na pragu 21. veka, nacionalni interesi i ciljevi, umesto snagom oružja, biće ostvarivani instrumentima ekonomske i tehnološke moći. Da nije u pitanju teorijska konstrukcija ili futuristička pretpostavka pokazale su dramatične promene u Istočnoj Evropi. Uprkos nuklearnom paritetu, usled ogromne asimetrije u ekonomskoj i tehnološkoj moći, raspala se istočna sfera interesa na evropskom prostoru, koja je nastala kao rezultat drugog svetskog rata i opstala kao „ideološko nedonošče” hladnog rata. U okviru toga, stvaraju se istorijske pretpostavke da prevaziđeni i neadekvatni sistem ravnoteže snaga zameni sistem ravnoteže interesa. Neke od njih su:

1. najvažniji cilj procesa pregovaranja i sporazumevanja velikih sila, a moglo bi se reći i čovečanstva, jeste zaustavljanje trke u nuklearnom naoružavanju, uništavanje i zabrana proizvodnje nuklearnog oružja. Pod pretpostavkom da će do toga i doći, nestalo bi nuklearnog pariteta kao elementa stabilnosti sistema ravnoteže snaga, pa bi sadašnji i budući debalansi u odnosima snaga velikih sila mogli dovesti do novih sukoba, pa i ratova među njima. Umesto stabilnog poretka mira, kojem čovečanstvo teži i za koji su već stvoreni neki značajni preduslovi, svet bi se mogao vratiti u vreme za koje je smatrano da je prevaziđeno;

2. moglo bi se pretpostaviti da se nuklearne sile, uprkos izjašnjavanju za potpunu zabranu posedovanja i proizvodnje nuklearnog oružja, odluče da očuvaju onaj minimum koji „garantuje” mogućnost uzvratnog udara. Nuklearni paritet bi bio sačuvan na strogo utvrđenim i kontrolisanim „minimalnim” količinama nuklearnog oružja, čime bi ono i dalje ostalo činilac stabilnosti u sistemu ravnoteže snaga. Ali, sve dok postoji, nuklearno oružje bi sačuvalo svojstvo činioca straha i opasnosti za čitav svet. Ako se mirovni poredak gradi na poverenju, postojanje nuklearnog oružja bi bilo trajni pokazatelj nepove-

renja. Velika diskrepanca između nuklearnog pariteta i faktičke neravnoteže snaga u svim ostalim domenima, a naročito u sferi ekonomskog i tehnološkog razvoja, mogla bi da ima različite negativne reperkusije;

3. ukoliko bi se sistem ravnoteže snaga u budućnosti, umesto na snazi oružja, gradio na uticaju i dejstvu ekonomskih i tehnoloških činilaca, velike ekonomske i tehnološke sile bi mogle da uspostave svoju dominaciju nad svetom. Odnosno, mogli bismo biti svedoci njihovog međusobnog sukobljavanja ili stvaranja njihovih koalicija radi podele sfera uticaja i, u krajnjem, sticanja svetske moći. U tom slučaju, bez oružja, međunarodni poredak bi u suštini bio prožet protivurečnostima istog ili sličnog karaktera kao u vreme kada je ono određivalo sudbinu raznih zemalja, pa i sveta u celini.

Pošto se ni sistem kolektivne bezbednosti, ni sistem ravnoteže snaga nisu potvrdili pred istorijom, malo je verovatno da bi mogli biti model koji je primenljiv u vremenu koje dolazi. Prihvatanje sistema ravnoteže interesa još može izgledati gotovo utopističko, ali se već stvaraju uslovi i jasno se pokazuje da se ni veliki debalansi sa kojima se svet sada suočava u vojnoj, ekonomskoj i političkoj sferi, pa i mnoga konkretna pitanja, ne mogu rešavati bez uvažavanja interesa svih zainteresovanih činilaca. Te i druge okolnosti pokazuju da prelazak sa sistema ravnoteže snaga, primenjivan u vreme kada je vojna moć bila osnovni instrument za ostvarivanje nacionalnih pretenzija, na sistem ravnoteže interesa ne postoji samo u sferi „lepih želja” onih koji su u neravnopravnom položaju, već da odgovara zahtevima i izazovima sveta koji se stvara i integriše pod dejstvom naučne i tehnološke revolucije.

REAFIRMACIJA UJEDINJENIH NACIJA

Velike promene u delovanju Ujedinjenih nacija nagovestene su prvim spektakularnim susretom lidera dveju supersila – Gorbačova i Regana u Ženevi 1985. godine. Njihova saglasnost da je nastavljanje trke u nuklearnom naoružavanju i obezbeđivanju vojne premoći izgubilo smisao podrazumevala je i reafirmaciju uloge i pregovaračkog i mirotvoračkog svet-skog foruma kao što su Ujedinjene nacije. Pri tome je bilo izvesno da će se prevogori supersila neizbežno kretati u

bilateralnim okvirima, ali da će se one, takođe neizbežno, sve više suočavati s tim da moraju koristiti mehanizme Ujedinjenih nacija radi ostvarivanja dogovora i sporazuma i, konačno, da će za mnoge od njih morati da traže „paraf” Ujedinjenih nacija radi njihovog političkog i moralnog kredibiliteta. Tako su, sporazumima i aranžmanima u oblasti nuklearnog i konvencionalnog razoružavanja i rešavanja tzv. regionalnih kriza mirnim putem, supersile „otvorile vrata” većem angažovanju Ujedinjenih nacija u tim i drugim oblastima.

Osnovana je pretpostavka da će sadašnje i buduće delovanje Ujedinjenih nacija u oblasti očuvanja mira i bezbednosti biti uspešnije, jer je podstaknuto, a u krajnjem i omogućeno, saglasnošću supersila. Kriza u Persijskom zalivu, izazvana iračkom okupacijom i aneksijom Kuvajta, pokazala je da se Ujedinjene nacije nalaze na putu preporoda. Prvi put od kada postoje Ujedinjene nacije, Savet bezbednosti je počeo da deluje onako kako su zamislili tvorci Povelje UN – u skladu sa njenim slovom i duhom! U vezi s iračkom agresijom i njenim posledicama, Savet bezbednosti je izglasao više značajnih rezolucija – jednoglasno! To je bilo nezamislivo u doba hladnog rata, jer bi se među stalnim članicama Saveta bezbednosti uvek našla jedna ili više njih koje bi stavljanjem veta sprečile preduzimanje bilo kakve akcije protiv agresora. Još je u živom sećanju dugogodišnji iračko-iranski rat, koji je Savet bezbednosti nemoćno posmatrao, nemajući mogućnosti čak ni da ustanovi ko je agresor, a ko žrtva agresije, što spada u jednu od njegovih elementarnih obaveza i dužnosti. Sada je on, osim toga što je jednoglasno osudio nosioca agresije i zatražio uspostavljanje nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Kuvajta, izglasao sprovođenje ekonomskih i vojnih sankcija protiv Iraka, koje su u potpunosti sprovedene.

Može se očekivati da će Ujedinjenje nacije postepeno dobiti značajniju ulogu i u procesu razoružavanja. Za sada glavnu reč u toj oblasti još vode sile koje su bile nosioci trke u naoružavanju, ali se približava vreme kada će Ujedinjene nacije biti pozvane da stave svoj „paraf” na velike aranžmane o smanjivanju nuklearnog i konvencionalnog naoružanja, zabrani proizvodnje i upotrebe hemijskog oružja, sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih proba itd. Premda će pitanje mira i bezbednosti i dalje biti primarno u okvirima OUN, novi ili „drugi život” Ujedinjenih nacija trebalo bi da obeleži veće

angažovanje u ekonomskim i socijalnim pitanjima, zaštiti prirodne okoline i unapređivanju ljudskih prava. U okviru toga će se postaviti i pitanje da li je sadašnji mehanizam Ujedinjenih nacija, ustrojen pre skoro pola veka, podoban i pogodan da uspešno odgovori zahtevima i izazovima 21. veka.

SISTEMI BEZBEDNOSTI U EVROPI

U drugoj polovini 20. veka rat je mogao izbiti u bilo kojem delu sveta, sem u Evropi. Ne zato što je ona bila idilična oaza mira, već zbog toga što bi u Evropi, prepunoj nuklearnog oružja, ratni sukob između dva do zuba naoružana vojna bloka neizbežno doveo do uništenja sveta. Međutim, sada smo svedoci paradoksalne situacije da su popuštanje zategnutosti u Evropi, raspad blokovske podele i prestanak blokovske konfrontacije otvorili vrata Evrope i za moguće ratne sukobe. Ne zbog toga što se Evropa „zaželela” ratova, koji su sastavni deo njene starije i novije istorije, već zato što se pretpostavlja da bi se ubuduće i na njenom tlu mogli voditi tzv. lokalni ratovi, kakvih je u periodu posle drugog svetskog rata najviše bilo u Aziji, Africi i Latinskoj Americi. Otuda se postavlja pitanje šta je bolje za Evropu: vreme blokovske podele i konfrontacije, kada je nuklearnim projektilima bila prinuđena da po svaku cenu čuva mir, ili vreme raspada bipolarizma, koje je suočava s mogućnošću otvaranja lokalnih žarišta krize na kojima može da progovori i oružje. U doba blokovske podele i konfrontacije Evropa se razapinjala između bolesnog i krhkog mira i opasnosti od sveopšteg uništenja. S obzirom na to, sadašnja situacija je ipak mnogo bolja i pored realne mogućnosti za izbijanje lokalnih sukoba. Naime, uglavnom je otklonjena mogućnost izbijanja velikog nuklearnog sukoba, dok eventualni i sada realno mogući lokalni ratovi mogu biti predupređeni i lokalizovani. Jer, stanje se dvostruko izmenilo. Uspostavljanje pregovaračkog kontakta između SSSR-a i SAD i proces popuštanja međunarodne zategnutosti doveli su i do povećavanja njihove kooperativnosti u Ujedinjenim nacijama, a time i do uočljive rehabilitacije značaja i uloge svetske organizacije. Istovremeno, došlo je do razbijanja svojevrsnog blokovskog protektorata nad Evropom, pa su se realno stvorile mogućnosti za angažovanje i delovanje OUN, kao čuvara

mira i bezbednosti u evropskom prostoru. Kao što je bilo moguće angažovanje i delovanje OUN u Kašmiru i Kongu, u Koreji i Persijskom zalivu, sada bi se ona mogla pojaviti kao činilac i u rešavanju eventualnih kriza koje bi mogle da proizađu iz nestabilnih prilika u Istočnoj Evropi i na Balkanu. Taj „povratak” OUN u Evropu trebalo bi pozdraviti, uprkos razlozima kojima on može biti motivisan.

Kada se radi o KEBS-u, pogrešno je umanjivati, ali i preuveličavati njegov značaj u sferi održavanja mira i bezbednosti u Evropi. U doba blokovske podele, odigrao je značajnu političku i psihološku ulogu u procesu zbližavanja Istoka i Zapada i promovisanju sveevropskih interesa, a u novoj evropskoj situaciji došlo je do proširivanja mehanizma, pa i nadležnosti KEBS-a u sferi očuvanja mira i bezbednosti. Iako je time dobio više atributa specifičnog sistema bezbednosti u Evropi, ipak se ne može očekivati da je sposoban i spreman za eventualne „operativne” funkcije na tom planu. Za sada KEBS više oličava, pa i uspostavlja sistem vrednosti i normi kojih treba da se pridržavaju zemlje članice u međusobnim odnosima i u okviru unapređivanja bezbednosti i saradnje u Evropi. O njegovoj ulozi i sudbini odlučivaće oni koji smatraju da on treba da se razvije u institucionalizovan i efikasan instrument unapređivanja i zaštite novog poretka u Evropi, ali i oni koji mu dodeljuju mnogo skromniju ulogu, naročito u sferi bezbednosti, smatrajući da o njoj treba da brinu one organizacije kojima je to prvorazredan „profesionalni” zadatak.

Za veliki deo zapadne javnosti NATO jeste i treba da bude glavni oslonac i nosilac bezbednosti na evropskom prostoru. Silazak sa scene Varšavskog ugovora pobornici NATO ne smatraju dovoljnim i ubedljivim razlogom da se i taj vojno-politički savez povuče u muzej starina jednostavno zbog toga što je Varšavski ugovor doživeo slom, dok se NATO nalazi upravo u zenitu. Primedba da je NATO izgubio neprijatelja zbog koga je stvoren – svetski komunizam, iza kojeg je stajao staljinističko-brežnjevljevska SSSR, lako se odbacuje tvrdnjom da Sovjetski Savez još raspolaže gotovo netaknutom nuklearnom silom i, što je još gore, da se ne zna u čijim sve rukama, u budućnosti može da se nađe to nuklearno oružje. Na osnovu takvog rezonovanja, u stilu „zlu ne trebalo”, NATO bi trebalo da ostane u Evropi *ad kalendas grekas*. Ali, nastaju okolnosti koje, hteli ili ne, nagoveštavaju da bi moglo doći do faktičkog umanjivanja značaja

i uloge NATO u evropskom sistemu bezbednosti. Proces osamostaljivanja Evrope i sve razgovetnije oblikovanje njenih specifičnih interesa na globalnom planu deluje protiv sistema bezbednosti kakav je NATO, čije su dimenzije i kapaciteti bili primereni drugom vremenu i drugačijem odnosu snaga, posebno na relaciji Evropa-SAD, koji je pretrpeo značajne promene. Pri tome, nije bez značaja ni to da NATO, normativno i strategijski ustrojen tako da vidi samo jednog neprijatelja – Istočni blok i SSSR, nije operativno prilagođen za eventualno „gašenje” ratnih požara u Istočnoj Evropi i na Balkanu.

Zemlje Evropske zajednice, koje su stvarni gazda u Evropi, sve više razmišljaju o sistemu bezbednosti koji bi nosio njihov zaštitni znak, ne samo zbog toga da bi se dokrajčile priče da su one džin na ekonomskom, a patuljak na vojnom polju i ne samo zbog toga da bi se one i na tom planu počele osamostaljivati u odnosu na SAD već i zato da bi dobile relativno manji, ali podobniji instrument za predupređivanje i gašenje eventualnih kriznih žarišta u Evropi. To znači da su i nova evropska situacija, osamostaljivanje Evrope u odnosu na SAD i pojava nestabilnosti u pojedinim delovima Evrope doprineli da se reaktivira ideja o osposobljavanju Zapadnoevropske unije za nosioca i čuvara bezbednosti u Evropi.

Zapadnoevropska unija je stvorena 1954. godine, a u njenom sastavu se nalazi devet zemalja (Velika Britanija, Francuska, SR Nemačka, Holandija, Belgija, Luksemburg, Italija, Španija, Portugal). Međutim, njene prerogative i funkcije, kao vojnog saveza zapadnoevropskih zemalja, više su bile u zamislima i debatama nego u praksi, jer se duplirala sa NATO. Sada se situacija izmenila, pa bi u njoj Evropa ili, preciznije, Zapadna Evropa, odnosno Evropa čiju moć, pa i sudbinu sve više oličava Evropska zajednica, prvi put dobila svoj sopstveni instrument bezbednosti koji bi bio spreman i sposoban da služi za nepoželjne, ali možda neizbežne interne evropske potrebe.

PRAVO NA INTERVENCIJU

Donedavno je nemešanje u unutrašnje poslove država bilo osnov savremenog međunarodnog poretka, utemeljenog na Povelji Ujedinjenih nacija. Sada, posebno u vezi sa

„slučajem Jugoslavije”, dolaze do izražaja shvatanja koja pojedinim međunarodnim institucijama, nadležnim i nenadležnim za pitanja mira i bezbednosti, pa i pojedinim skupinama država, daju za pravo da se umešaju u unutrašnje poslove bilo koje države ukoliko ocene da zbivanja u njoj mogu da ugroze mir i stabilnost u geopolitičkom prostoru u kojem se nalaze.

U istoriji mnogo primera potvrđuje da su se jači uvek mešali u unutrašnje poslove slabijih. U doba Svete alijanse, u 19. veku, mešanje u unutrašnje poslove drugih država (u ime „pravde hrišćanskog milosrđa i mira”) bilo je čak „ozakonjeno” time što su države koje su njoj pripadale imale „pravo” da silom intervenišu u unutrašnje poslove bilo koje države u kojoj bi se začeli revolucionarni procesi koji bi mogli da ugroze pozicije i interese „sindikata kraljeva”. Otuda, uspostavljanje novih centara moći u svetu, koji sada „kolo vode”, unekoliko podseća na vreme Svete alijanse, i to ne samo na prvi pogled i ne samo po nekim spoljnim obeležjima i manifestacijama. Uspostavljavajući jedan novi sistem ravnoteže snaga, SAD i Zapadna Evropa su istakli pretenziju da (u ime „ljudskih prava i prosperiteta”) budu glavni čuvari mira i bezbednosti u svetu i da po svaku cenu eliminišu komunističku ideju gde god je još ima.

Ipak, činjenica je i da razjašnjavanje već vidljivih i nagoveštenih promena u shvatanjima principa mešanja i nemešanja u unutrašnje poslove država treba tražiti i u evoluciji međunarodnog prava pod dejstvom sve veće „međuzavisnosti”, posebno u Evropi (što, isto tako, može tražiti dodatna objašnjenja).

Nesporno je da je do značajnih promena u shvatanju međunarodnog prava već došlo u odnosu na uvažavanje ljudskih prava. Za razliku od proteklih vremena, kada je pitanje položaja i prava čoveka bilo u isključivoj kompetenciji država i njihovog unutrašnjeg poretka, sada se sve više može govoriti o međunarodnim standardima i normama čije kršenje u internom poretku bilo koje države daje osnova za intervenciju međunarodnih institucija i organizacija koje se bave pitanjem i zaštitom ljudskih prava. Uporište za takve nove ingerencije međunarodnih institucija i organizacija, barem kada su u pitanju ljudska prava, može se naći u novom normativnom poretku Ujedinjenih nacija, a posebno u sistemu KEBS-a i drugih evropskih institucija i organizacija.

Iako je pitanje tzv. preventivnog rata bilo sklonjeno u dosije zabrane primene sile, jer je, po pravilu, služilo kao izgovor ili opravdanje za agresiju, ono je aktuelizovano činjenicom da je kolektivna akcija protiv primene sile uvek dolazila *post festum*, tj. nije sprečavala rat, a još manje njegove posledice. To je poslužilo kao osnova za svojevrsnu „reafirmaciju” ideja o „predupređivanju” rata, pa i nekih mogućih oblika preventivnog rata, odnosno nekog „pravovremenog” spasavanja mira i bezbednosti.

Nama u Jugoslaviji može biti samo krivo što upravo mi dajemo podsticaj tim novim shvatanjima, pa možda i priliku da neka od njih prvi put budu – primenjena u praksi. Istorija nam pokazuje da je posle sistema ravnoteže snaga, zasnovanog i na „pravu intervencije” u interesu očuvanja mira i bezbednosti, čiji je slom prouzrokovalo izbijanje prvog svetskog rata, sve veći značaj počela da dobija ideja zabrane mešanja u unutrašnje poslove država, koja je, zajedno sa zabranom primene sile, odnosno rata, postala jedan od najviše respektovanih, ali i najviše kršenih principa međunarodnog prava.

Prilikom stvaranja novog međunarodnog pravnog poretka na razvalinama onoga koji je omogućavao Hitleru i Musoliniju da se mešaju u unutrašnje poslove svih evropskih država koje su ulazile u njihovu sferu interesa, u tački 7, člana 2. *Povelje UN istaknuto je jasno i kategoričko načelo da niko, pa ni OUN, nema pravo mešanja u unutrašnje poslove država*. U kasnijoj evoluciji osnovnih načela Povelje UN, kao i u razradi principa miroljubive koegzistencije, velika pažnja je posvećena upravo zabrani svih „vidljivih i nevidljivih” oblika i vidova mešanja do kojih dolazi ili može da dođe u odnosima između država.

Veliki pravni, pa i politički značaj principa zabrane mešanja u unutrašnje poslove država u posleratnom periodu proizilazio je posebno iz okolnosti da se velike blokovske sile nisu nimalo ustručavale od uplitanja u unutrašnje poslove drugih država kad god su, samovoljno i samovlasno, ocenile da im to nalažu njihovi vlastiti interesi. U hronici hladnog rata zauvek će ostati zabeleženi takvi slučajevi, kao sovjetska intervencija u Mađarskoj i Čehoslovačkoj ili američka u Vijetnamu. Ali, takvo ponašanje blokovskih sila, pa i nekih drugih neblokovskih ili vanblokovskih regionalnih sila koje su postupale po „pravu jačeg”, nije umanjilo, već je upravo

povećalo i vrednost i značaj principa nemešanja u odnose između država.

Upravo kada se nakon okončanja blokovskog sukobljavanja i završetka hladnog rata očekivalo da će se međunarodna zajednica „vratiti” striktnom uvažavanju principa zabrane mešanja u unutrašnje poslove država – koliko zbog toga što je njegovo narušavanje bilo u osnovi mnogih posleratnih nevolja i nedaća, toliko i zbog toga što su u uslovima pregovaranja i sporazumevanja stvorene realnije pretpostavke za njegovo prihvatanje i uvažavanje – na pomolu je političko i pravno legalizovanje mešanja u unutrašnje poslove država, pa čak i preventivnog rata u slučajevima kada to, prema shvatanju određenih međunarodnih organizacija i institucija, pa i širih ili užih skupina država, nalažu interesi poput očuvanja mira, bezbednosti i stabilnosti. Ostaje tek da se vidi da li se radi o „vraćanju” na poredak i mehanizme Svete alijanse, ili je na pomolu stvaranje novih običaja i normi međunarodnog prava na pragu 21. veka.

S U M M A R Y

UNKNOWNNS OF THE NEW WORLD ORDER

In the article is considered probably the most significant issue of the contemporary world – building a new system of global political relations after the „cold war“ period, and the transformation and fading away of bipolarism. After stating that the old system of bipolarism was, all its deficiencies notwithstanding, a relatively stable and foreseeable system, in which Europe passed through the longest period of peace in its history, the author pays a particular attention to the emerging alternatives to bipolarism – unipolarism and multipolarism. Fundamental in these considerations are the following issues: balance of power and interests, reaffirmation of the United Nations and of the European security system, and particularly the right to intervention, which has become (after the war in the Gulf) *de facto* legalized in the international relations.

The author analyses the current international problems and all uncertainties that accompany the creation of the new world order. He reviews the most recent concepts and political practice and presents his critical attitude on them, indirectly drawing attention also to important issues in connection with the future of Yugoslavia, which is extraordinary significant and might make a useful basis for getting an insight into our actual crisis that has already become internationalized. Yugoslavia will undoubtedly be a proving ground for the building up of a new world order or of „the brave new world“, the way in which the emerging system of international relations is called by many authors, after the Aldous Huxley's famous book.

R E S U M E

LES INCONNUS DE LA NOUVELLE ORDRE MONDIALE

Dans cet article on étudie, probablement, la question la plus importante du monde contemporain – la construction du nouvel ordre mondial dans la période après la guerre froide et pendant la disparition de bipolarisme mondial. Faisant constatation que le système ancien a été relativement stable, l'auteur consacre une attention particulière aux alternatives de bipolarisme ou multipolarisme. Comme fondamentales, on pose des questions de la balance des forces, de réaffirmation des Nations Unies et du système de sécurité en Europe. Le droit de l'intervention est aussi examiné étant légalisée après la guerre dans le Golfe.

Analyse de la problématique internationale faite par l'auteur suit tous les changements dans le monde et dans le processus de la création du nouvel ordre mondial. On montre que la Yougoslavie est un problème significatif du point de vue internationalisation de la crise yougoslave, parceque le pays sera un polygone d'essai de la construction du nouvel ordre mondial, qui est nommé par beaucoup d'auteurs comme le monde sans lacune (Aldous Huxley – *The Brave New World*).

P E З Ю М Е

НЕИЗВЕСТНЫЕ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА

В статье рассматриваются, вероятно, наиболее значительные вопросы современного мира – строительство новой системы политических отношений в мире после периода „холодной войны“ и преобразования и исчезновения биполяризма. Констатируя, что, невзирая на присущие ей недостатки, старая система биполяризма являлась относительно устойчивой и предусматриваемой системой, обеспечившей Европе самый длинный период мира в ее истории, автор отдельное внимание уделяет альтернативам биполяризма, возникающим в настоящее время, т.е. униполяризму и мультиполяризму. В качестве основных, в этих обсуждениях ставятся вопросы равновесия сил и интересов, утверждение вновь авторитета ООН и системы безопасности в Европе и, особенно, право на вмешательство, которое фактически (после войны в Заливе) стало легальным в международных отношениях. Автор анализирует актуальную международную проблематику и все неизвестности, сопровождающие создание нового мирового порядка. В труде дается обзор новейших пониманий и политической практики, а также авторская критическая позиция по отношению к ним, причем посредственно указывается и на значительные вопросы, связанные с будущим Югославии, что имеет исключительное значение, а также может быть полезной основой для созерцания развития нашего актуального кризиса, который уже интернационализировался. Югославия, несомненно, будет одним из полигонов строительства нового мирового порядка, или „бравого нового мира“, как многие авторы, на основании книги Хаксли (*Aldous Huxley – The Brave New World*) о мире будущего, называют в настоящее время создающуюся систему международных отношений.